

A TANÓRÁN KÍVÜLI NEVELŐMUNKÁRA VALÓ FELKÉSZÍTÉS EREDMÉNYESSÉGÉNEK VIZSGÁLATA AZ EGYETEMI LEMORZSOLÓDÁS TÜKRÉBEN

Hercz Mária - Kanczné Nagy Katalin - Isépy Mária¹

ABSTRACT

In this study is introduced oneself the All-Day Education Research Team of the Faculty Primary and Pre-School Education of the Eötvös Loránd University. The research team is focused on all-day education and it examined the processes and methodologies in afternoon-school day-care and learning. This work is presented the results of a two years long qualitative research using 318 students' narratives. Our empirical study is searched the effectiveness of changes in practical training based on students' thoughts. We analysed 234 reflective diaries, 36 focus-group interview and 48 written questioning were made about the practical training of teacher candidate in the ELTE Gyertyánffy István Practicing Primary School. The aim is to find the optimum way to support student teachers for their professional career and save them against drop-out. The study is showed that paying attention to students' voice is very useful if we want to make teacher training more effective.

KEYWORDS

daycare, school-teacher training, drop-out, professional vocation, professional efficiency, assessment of learning, assessment for learning, assessment as learning

BEVEZETŐ

Az oktatáspolitikai leg súlyosabb kérdései közé tartozik nemzetközi szinten is a pedagógusok létszámának és minőségének kérdése, hisz egyértelművé vált, hogy a reformok sikere és kudarca, sőt a gazdasági fejlődés is ezen múlik. Az oktatás és a gazdaság fejlettségi szintje kölcsönösen és szignifikánsan összefügg. Az oktatás eredményességéről gondolkodva napjainkban nem lehet figyelmen kívül hagyni az iskolával szemben támasztott társadalmi igények változását, amely szorosan összefügg az egész napos nevelés igényével. Mivel járulhat hozzá a tanítóképzés ahhoz, hogy ennek az igénynek megfeleljen? Miként lehet a képzés szakmai tartalmának és szemléletének változásával elérni, hogy a pedagógus-hallgatók magas elhivatottsággal és szaktudással álljanak munkába? Mit lehet tenni a jelenlegi kereteken belül, különösen a szakmai gyakorlatokon azért, hogy a képzés során csökkenjen a lemorzsolódás, növekedjen a hallgatók szakmai motiváltsága?

Kutatásunkban két egymást követő évben végzős tanítójelöltek narratíváit elemezve mutatjuk be, hogyan vélekednek a napközi otthoni nevelésre való felkészültségükről és felkészítésükről, illetve ezzel párhuzamosan bemutatjuk a módosított tartalmú napközi otthoni gyakorlaton

¹ Dr. habil Hercz Mária, Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanító- és Óvóképző Kar, herz.maria@tok.elte.hu
Dr. Kanczné dr. Nagy Katalin, Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanító- és Óvóképző Kar, kanczne.nagy.katalin@tok.elte.hu
Isépy Mária, ELTE Gyertyánffy István Gyakorló Iskola, isepymm@caesar.elte.hu

részt vett hallgatók hospitálási naplóinak pályaszocializációs vonatkozású önreflexióit. Kutatásunkat egy nagyobb volumenű vizsgálat pilotjának tekintjük, amely a tendenciákat jól láthatóvá teszi. Célunk volt feltárni a hallgatók gondolkodását saját képzésükről, illetve a gyakorlat tapasztalatai alapján innovációs javaslatokat megfogalmazni a tények ismeretében.

Kutatásunk az ELTE TÓK (Tanító- és Óvóképző Kara) Tanórán Kívüli Nevelés Kutatóműhely longitudinális kutatásának részét képezi, a munkában az ELTE Gyertyánffy István Általános Iskola tanítói és az egyetem oktatói közösen vettek részt.

A KUTATÁS ELMÉLETI ALAPJAI

Globalizálódó világunkban az elmúlt évtizedekben ismét a kutatások fókuszába került a pedagógus. Az OECD 1998-as kiadványának egyik fejezete „A holnap tanárai” címet viselte, s a szakma újfajta professzionalizmusának szükségességét, a jellemzőit taglalta. [1] A pedagógus a gyermek fejlődésének irányítója [2], áttételesen pedig a gazdasági fejlődés egyik indikátora, amennyiben elfogadjuk az oktatás és a gazdaság kölcsönhatását bizonyító nézeteket, s azt a közismert tényt, hogy egy oktatási rendszer csak annyira lehet jó, amennyire a benne dolgozó pedagógusok azok. [3]

Egyre súlyosbodó problémát jelent a legtöbb európai országban, így hazánkban is a pedagógus korfa aránytalansága, a fiatalok alulreprezentáltsága. Az ezredforduló környékén kezdődtek azok a kutatások, amelyek célul tűzték ki annak feltárását, hogy miként lehet a pályára vonzani, és a pályán tartani a pedagógusokat. *„A tanárképzés tendenciái nagyon különbözően alakultak az egyes európai országokban, de főbb jellemzőikben azonosságok mutatkoztak: (a) a szakmára felkészítő kurzusok aránya alacsony volt, (b) az iskolai gyakorlat rövid szakaszokra épült (a „kis-tanár szerep” gondjai mindenütt jelentkeztek), (c) a nevelés elmélete és gyakorlata, illetve az iskolakutatás alacsony prioritást kapott, vagy egészében kimaradt a képzésből, (d) az egyes tantárgyak tudományos szintű oktatása dominált. A tanárképzés tehát az elméleti tudást építette tovább, s nem a való életre készített fel.”* [4] A tanárképzés, a képzéshez kapcsolódó gyakorlat és a pályakezdők beillesztésének minősége a nemzetközi kutatások alapján egyik meghatározó tényezője az oktatás eredményességének. [5]

Számos országban súlyosbítja e problémakört, hogy a pedagóguspálya nem tartozik a legvonzóbbak közé, így a képzésbe kerülő fiatalok között számos tényező összeadódása miatt nagyobb arányú a lemorzsolódás. A nemzetközi képzési gyakorlat megváltozott szemléletének bemutatására most nem vállalkozhatunk, egy jelentős hatású résztényezőt azonban nem hagyhatunk szó nélkül, ez pedig a hallgatói értékelés rendszerének megváltoztatása. A pedagógiai értékelés egyik neves kutatójától származik az az állítás, hogy ha a tanulók tanulását akarjuk megváltoztatni, leggyorsabb és legnagyobb hatást az értékelés megváltoztatásával érhetjük el. A hallgató-központú pedagógiai értékelés lényege, hogy a különféle funkciójú értékeléstípusokat a hallgató önfejlődésének és fejlesztésének érdekében alkalmazza. Tehát a megtanult tudás értékelése (assessment of learning), a tudásszerzést támogató értékelés (assessment for learning) és az értékelés megtanulását, az önfejlesztést támogató értékelés (assessment as learning) megfelelő arányban szerepel. Az összegző, szakasz-záró értékelés jelentősége tehát nem csökken, csak kiegészül a tanulási folyamat során folyamatosan alkalmazott fejlesztő értékeléssel. [6]

Magyarországon hatványozottan jelentkezik a felsőoktatás hallgatói összetétele, ezen belül a tanító szakra jelentkezők tudás- és képességszintje (ld. bekerülési pontszám) és a szak elvégzéséhez társított képzési követelmények szintje között feszülő hiátus. A hallgatók között jelentős arányban vannak alacsony szocio-ökonómiai státusszal rendelkező, illetve elsőgenerációs értelmiségi hallgatók, különösen a vidéki képzési helyeken. E probléma megoldására számos próbálkozás született hazánkban is, különösen a hátrányos helyzetű régiókban, ahol ez

a kérdés hatványozottan okoz gondot. Hazánkban először próbálta ki a kompetenciamérést és –fejlesztést intézményi szinten a Kecskeméti Főiskola (később Pallasz Athéné Egyetem). Ennek lényege az összes beérkező hallgató kompetenciamérése, a tanulási eredményeket bejósoló kompetenciák egyéni hallgatói visszajelzése, majd a hallgatók számára szabadon választható tanulásmódszertan, illetve más fejlesztő programokban való részvétel lehetősége volt. A különböző karokon ehhez más-más lehetőségek társultak. A pedagógusképző csoportok, csoportvezető mentortanárok, mentorhallgatók segítették a beérkezőket, illetve a pedagógia-pszichológia képzési blokkban a szakmai szocializáció a képzés egészen átívelő tudatos, hallgató-orientált fejlesztő programként működött. [7] A kifejlesztett mérőeszköz jól jósolta be a lemorzsolódó hallgatókat, így kísérletként egy „Talentum-program”-nak nevezett rendkívül eredményes kísérletbe fogtak, amely azonban forráshiány (anyagi-és személyi) miatt nem válhatott általánossá. A Dunaújvárosi Egyetem fejlesztő programja hasonló céllal, de más rendszerben működött eredményesen. [8] A felsőoktatási lemorzsolódás kutatásában Magyarországon a Debreceni Egyetem kutatócsoportja tekintette át a nemzetközi eredményeket. [9] Témánk szempontjából érdekes, hogy a hazai kutatások összecsengnek azzal a nemzetközi eredménnyel, mely szerint azok a hallgatók, akik jobban bevonódnak, részesei az egyetem társadalmi-kutatói életének, kisebb arányban morzsolódnak le, és jobb eredményeket érnek el. A pedagógusképzés gyakorlatával, annak problémakörével és eredményességének vizsgálatával számos hazai kutatás foglalkozott, többek közt az ELTE BTK kutatócsoportja. Egyik alprojektje keretében a szaktárgyi- és az egyéni összefüggő gyakorlatot vizsgálta. [10]

A KUTATÁS ELŐZMÉNYEI

A 2018/2019-es tanévben egyrészt a gyakorlati képzés folyamatos, pozitív irányú megújítására való törekvéseink, másrészt a pedagógiai tantárgyak tartalmában bekövetkezett strukturális alakítás, illetve a legújabb nemzetközi és hazai kutatási eredmények hatására változtatásokat hoztunk létre a tanítójelöltek gyakorlati képzésének egyik nagyon fontos területén, a napközi otthonos nevelőmunka szakmai gyakorlatának követelményeiben és értékelésében.

A többi tanítási gyakorlathoz hasonlóan, a napközi otthonban töltött gyakorlat alatt a hallgatók feladata megadott szempontok szerinti megfigyelések rögzítése, jegyzőkönyvek, hospitálási napló vezetése volt. A megfigyelési szempontok olyan jelenségek körére vonatkoztak, melyek a már elsajátított vagy aktuálisan tanult pedagógiai-pszichológiai ismeretekhez kapcsolódtak.

A kiemelt elméleti alapok, melyekre a változtatás során a gyakorlat követelményeiben és az értékelésben létrehozott módosításainkat építettük, a következők.

- 1) A pedagógusok gondolkodása döntő hatású a hétköznapi tevékenységükben. A képzésbe kerülő hallgatók gondolkodása annak feltárásával és saját élményekre épülő tapasztalattal alakítható legeredményesebben. [11]
- 2) A pedagógiai értékelés megváltoztatása a leghatékonyabb módja a tanulók tanulási céljainak és a tanulás módszereinek megváltoztatására. [12]
- 3) A nemzetközi és hazai kutatások egyöntetű megállapítása, hogy a felsőoktatásból való lemorzsolódást jelentősen csökkenti, az eredményességet pedig növeli a tanításba való bevonódás. A hallgatók részéről a tanítás céljainak ismerete, megértése, és egyéni célja alakítása segíti a felsőoktatásba való bevonódást, és javítja az eredményeket. [13]

A fentiekre való tekintettel a napközi otthoni gyakorlatot úgy konstruáltuk, hogy a hallgatók a munka megkezdése előtt megismerkedhettek a célokkal, kiemelten a célok megvalósulása és a saját életpálya összefüggésével.

A HALLGATÓK GYAKORLATI KÉPZÉSE AZ ELTE GYERTYÁNFFY ISTVÁN GYAKORLÓ ÁLTALÁNOS ISKOLA NAPKÖZI OTTHONÁBAN

A napközi otthonban töltött szakmai gyakorlat fő céljai a következők: a délutáni nevelés folyamán megvalósuló nevelő- és oktatómunka céljainak, feladatainak és szerteágazó tevékenységrendszerének megismerése, ill. annak megmutatása, hogy az egész napjukat az iskolában töltő gyermekek harmonikus személyiségfejlődésében milyen jelentős szerepet tölt be ez a tanórán kívüli nevelési forma. Emellett fontosnak tartjuk, hogy a hallgatók a napköziben eltöltött idő után világosan lássák azt a tényt, hogy a tanulók délutáni színvonalas foglalkoztatásának megvalósítása semmivel sem könnyebb, mint a délelőtti tanítás. Mindkettőnek ugyanolyan meghatározó szerepe van a gyermekek egészséges testi, lelki és szellemi fejlődésében.

Az ELTE TÓK tanító szakos hallgatói, gyakorlati képzésük jelentős részét töltik az ELTE Gyertyánffy István Gyakorló Általános Iskolában. Gyakorlóiskolánkban minden alsós osztályhoz önálló napközis csoport tartozik, így bőséges lehetőséget adunk hallgatóinknak, hogy ezen a területen is megkapják a megfelelő felkészítést.

Az „Egyéni komplex pedagógiai gyakorlat II.” nevet viselő képzési forma a 3. félévben kezdődik. Ennek keretében, más feladatok mellett, egy délután kell hospitálniuk a napköziben. Ez alatt megfigyeléseket végeznek adott pedagógiai és pszichológiai szempontoknak megfelelően. A gyerekekkel eltöltött délután sokkal több lehetőséget ad a hallgatóknak, hogy kapcsolatot teremtsenek velük. Tulajdonképpen ez egy újabb alkalmassági vizsga arra vonatkozóan, hogy rendelkezik-e a tanítójelölt a pedagógushivatás legalapvetőbb képességével, a gyermekek iránti elkötelezett szeretettel. Itt egy szabadabb légkörben találkozhatnak a diákokkal, s ezért több lehetőség nyílik a velük való kommunikáció gyakorlására. A tanítói hivatásnak ez a része nem feltétlenül tanítható. Minden módszer elsajátítható szorgalmas munkával, de a gyermekek iránt érzett szeretet egy alapvető adottság ahhoz, hogy valaki ezt a pályát válassza. Ez a fajta rátermettség itt mutatkozik meg jobban, mert a gyermekekkel való egyéni bánásmód megtapasztalásában rengeteg lehetőséget nyújt a tanórán kívüli nevelőmunka. Olyan tudást sajátíthat el a leendő pedagógus, amelyek a délelőtti tanítói munkáját is pozitív módon segíthetik a későbbiek folyamán: a délutáni tevékenységek megszervezésétől, a fáradt gyermekekkel való türelmes és szeretetteljes törődés elsajátításáig.

A hallgatókat is arra biztatjuk, hogy minél többet játszanak, beszélgessenek a gyerekekkel. Szerezzenek személyes tapasztalatokat az adott csoport jellemzőiről: összetételéről, a tanulók egymáshoz való viszonyáról, közösségi életük és szociális készségük szintjéről.

Az első gyakorlatuk során megismerkednek a napközi otthonok működésével, az ott megvalósítandó célokkal és feladatokkal. Betekintést nyernek abba, hogy milyen szerteágazó tevékenységrendszerben válik valóra a gyermekek délutáni foglalkoztatása. Rámutatunk az egészséges testi, lelki, szellemi fejlődést biztosító napi és heti rend fontosságára. Részletesen feltárjuk a napközis pedagógus feladatait, amelyeken keresztül teljesül a gyermekek sokoldalú személyiségfejlődése. Külön kitérünk arra, hogyan valósul meg a napköziben a tanulók értékelése. Megfigyeléseikről adott szempontok alapján jegyzőkönyvet, hospitálási naplót kell készíteniük. Az egész hospitálás alatt világossá tesszük a hallgatók számára az elvégzendő feladatokat. Pozitív példákkal, a hivatásunkkal kapcsolatos személyes élményeinkkel és tapasztalatainkkal motiváljuk a tanítójelöltek munkáját. A célunk az, hogy megerősítsük őket abban, hogy megmaradjanak a pályán. Támogató értékeléssel segítjük őket a személyes fejlődésükben.

Az „Egyéni komplex pedagógiai gyakorlat III.” elnevezésű képzési forma keretében, a tanulmányaik 4. félévében, két délutánt töltenek el a napköziben. Az egyiket hospitálnak, a másikon pedig egy szabadidős, vagy tanulást előkészítő 20 perces foglalkozást kell vezetniük. Ez sokkal nagyobb felkészítést igényel. Segítenünk kell őket abban, hogy képesek legyenek megírni a szakmailag átgondolt tervezetet a választott tevékenységükhöz. Ezért a hospitálásuk

során az eddigi szempontok mellett meg kell figyelniük a különböző foglalkozások felépítését, az ott alkalmazott munkaformákat, módszereket és a differenciálási módokat. Szabadidős foglalkozás vezetése esetén meg kell ismerniük a gyermekek kedvelt tevékenységeit, tudniuk kell az adott korosztály életkori sajátosságait, s a motiválási lehetőségeket. Ezek megtalálásában megfelelő szakmai segítséggel támogatjuk őket. Fontos, hogy olyan tevékenységet válasszanak, amelyhez ők is kedvet éreznek. Ha a tanulásirányítást választják, akkor ott is tisztában kell lenniük a folyamat felépítésével. Nekik egy bevezető, a tanulást előkészítő, motiválást segítő, vagy a tanulási képességeket fejlesztő, vagy a napi lecke megoldásához segítséget nyújtó játékok összeállítása és levezetése a feladatuk. Ehhez is kapnak megfelelő szakmai segítséget. Természetesen a hospitálás ideje és a foglalkozást megtartó nap között kapnak annyi időt, hogy lelkiismeretesen fel tudjanak készülni. Személyes találkozókat biztosítunk a hallgatók számára, hogy segítsük őket a tervezet elkészítésében, vagy bármilyen más felmerülő kérdéseik megvitatásában. Az elkészült írásban leadott munkákat még a foglalkozást megelőző napon átnézzük, s ha kell rajta változtatni, azt jelezzük. Így lehetőségük van a lelkiismeretes felkészülésre.

A foglalkozást követően szóban reflektálnak az elvégzett munkájukra. Ezek szempontjait is előre megbeszéljük. Értékelniük kell, hogyan tudták megvalósítani a tervezett tevékenységeket; utólag változtatnának-e rajta valamit; a gyerekek érdeklődését, figyelmét végig fenn tudták-e tartani; volt-e fegyvelmezési nehézségük, s ha igen, hogyan oldották meg; s ők hogyan érezték magukat a foglalkozás alatt. Nagyon fontos, hogy a mi értékelésünkben olyan támogatást adjunk a hallgatóknak, hogy az valóban elősegítse az optimális fejlődésüket. Hitelesnek kell lennünk, tehát a pozitív megerősítés mellett az esetleges hibák mellett sem szabad elmenünk. Csak így segítjük őket abban, hogy alkalmassá váljanak a pedagógushivatás betöltésére. A személyes megbeszélést követően írásban is értékeljük a munkájukat különböző szempontok alapján. A tervezés minősége; a szervezés, megvalósítás módja: előkészítés, a csoport jellemzőinek figyelembe vétele, a kapcsolatteremtés a gyermekekkel, a tervezett tevékenység megvalósítása; végül a hallgatók szóbeli reflexiójának értékelése: az önértékelés reális volt-e, nyitott volt-e a fejlesztő értékelés befogadására?

A hallgatóknak a hospitálásukról az adott megfigyelési szempontoknak megfelelően naplót kell készíteniük. Ezen kívül feladatuk kapták, hogy írjanak a pedagógussá válásukat segítő reflexiót, illetve önreflexiót a két nap tapasztalataira és tevékenységeire. Ezeknek a feladatoknak köszönhetően reálisan át tudják gondolni egyéni haladásukat, és annak megítélését, hogy jó irányban haladnak-e céljuk megvalósításában.

A „Tanító az iskolában” elnevezésű képzési forma az 5. félévben jelenik meg. Ekkor a hallgatók 4 napos összefüggő gyakorlaton vesznek részt, ahol betekintést nyerhetnek a tanító tanórán kívüli tevékenységébe is. Ennek keretében egy délutánt a napköziben is eltöltenek. Különböző tevékenységek közül választhatnak, amelyet a gyakorlatvezető tanítóval egyeztetnek, és a megbeszélte nap délutánján megvalósíthatnak. Ezek a választható feladatok a napközi összes területét felölelik. Itt is nagyon sok lehetőség adódik a hallgatókkal való személyes beszélgetéseken, közös munkán keresztül arra, hogy megérezzük velük a tanítói hivatás szépségét, és megerősödjének abban, hogy jó irányban választottak pályát. Ez egyben motiváló erővé is válhat a tanulmányaik kitartó végzésében.

A napközi otthonban végzett gyakorlati képzési formák összessége kiváló lehetőség arra, hogy a hallgatók hiteles és meggyőző képet kapjanak ennek a tanórán kívüli nevelési formának a nélkülözhetetlen szerepéről. Az egész napjukat iskolában töltő gyermekek számára lét-szükséglet, hogy a délutánjukat is érzelmi biztonságot adó, harmonikus légkörben töltsék el, ahol a színvonalasan megvalósuló foglalkozásokon keresztül személyiségük sokoldalúan fejlődhet.

A KUTATÁS STRATÉGIÁJA ÉS JELLEMZŐI

A követelményeiben és az értékelés területén módosított napközi otthoni gyakorlat eredményességének vizsgálata *grounded theory* eljárással történt. A grounded theory a magatartással és az interakciókkal foglalkozó módszer, és jó betekintést ad a tapasztalatokba, lehetőséget nyújt az adatok folyamatos elemzésére, a további adatfelvétel irányának meghatározására, valamint az elméleti keretek fejlesztésére és finomítására. [14] Jelen *kutatásunk célja* szubsztantív elméletalkotás, mely további kutatási irányokat nyit meg általános jelenségek vonatkozásában.

Kutatásunk akciókutatás, melyben egyrészt azt kívántuk feltárni, hogy miként gondolkodnak a képzésük napközi otthoni szakmai gyakorlatáról azok a végzős hallgatók, akik a módosítás előtt végezték a gyakorlatukat, illetve megvizsgálni, hogy a gyakorlat tartalmának módosítása, és értékelési rendszerének teljes átalakítása milyen hatással van a hallgatók szakmai szocializációjára, illetve hogyan vélekednek e kérdéssről.

A napközi otthoni gyakorlat aktív tanulásra épült, kiemelt célja a saját élményen keresztüli készségfejlesztés és az önreflexió volt. A hospitálási naplóban a gyakorlathoz kapcsolódó feladatok ötöde a tanult pedagógiai és pszichológiai elmélet gyakorlatban való felismeréséről szólt, a többi feladat a pályaszocializációt szolgáltatta.

Kutatásunk mintája két almintából állt, melyeket egymástól függetlenül vizsgáltunk, s jelen tanulmányunkban az eredményeket párhuzamba állítjuk. Az *első almintá* (84 fő) azon negyedéves, végzős hallgatók csoportja, akiket a 2018/2019-es, illetve a 2019/2020-as tanévben vizsgáltunk, ők a napközi otthoni gyakorlatukat még a változtatás előtti módon végezték. A *második almintá* nappali tagozatos másodéves hallgatókból tevődik össze, akik már a megváltoztatott szisztémában végezték a gyakorlatukat, összesen 234 fő.

Az adatgyűjtés módszerei: narratíva-elemzés és írásbeli, illetve fókuszcsoportos interjú.

A két almintá eredményének elemzése és összehasonlítása lehetővé teszi a gyakorlati képzésben megvalósított változtatások hatékonyságára vonatkozó megállapítások létrehozását.

EREDMÉNYEK

Az *első almintá* a két egymás utáni tanévben 48+36 utolsó féléves tanító szakos hallgatóval végzett írásbeli, illetve fókuszcsoportos interjú, melynek fő szempontja a gyakorlati képzésre vonatkozó vélemények megismerése, melyeket az alábbi tartalmi szempontok alapján elemeztünk:

1) *Elmélet és a tanítási gyakorlat kapcsolata*

A hallgatók a gyakorlatok összesített értékelésekor több problémát fogalmaztak meg. Az elmélet és a gyakorlat kapcsolatát, ezek egymástól független tanulását a megkérdezettek fele említette. A pedagógiai és pszichológiai kurzusokon tanultak nem jelennek a gyakorlatokon, ezáltal nem tudatosulnak. „*A fejlődéslélektanból, vagy pepsziből (értsd: pedagógia-pszichológia szigorlat) tanultak soha nem kerülnek elő, nem építettünk rájuk. Kár, hogy a csoportos megfigyelésen nem beszélünk a miértokről.*”, „*Egy-egy vizsgára megtanulunk elméletet vagy módszereket, de hogy a gyakorlat során erre utalnánk, hogy miért ezt vagy azt alkalmazta a tanító, vagy mi miért nem használhatjuk, amit szeretnénk, arra nem volt példa.*”, „*Így visszatekintve úgy tűnik, mintha véletlenszerűen, a tanítók szokásai szerint alkalmaznának nevelési módszereket, alakítanának szokásokat.*”

2) A tanítási gyakorlatok tartalma

A vizsgált hallgatók 32%-a beszélt arról, hogy a hospitálásokon kapott feladatok nem megfelelőek. A gyakorlatokon elvártak között a tervezetírás nehézségeit és a megfigyelések unalmas voltát nehezményezték leginkább. „Sokszor heteket készültünk a tanításra, sok és hosszú tervezetet kellett írni.”, „Kár, hogy annyi óravázlatot kellett írni. Sokat és nagy terjedelemben.”, „A tervezetek megírására fókuszál leginkább a gyakorlat.”, „Sok volt az a hospitálás, amin csak megfigyeléseket kellett végezni és jegyzőkönyvezni kellett.”, „A megfigyelések unalmasak és feleslegesek.”

3) Tanítási gyakorlaton belül a napköziben végzett gyakorlat mennyisége

A fókuszcsoportos interjú első témája a napköziben töltött gyakorlat mennyiségének és az összes gyakorlathoz viszonyított arányának megítélésére vonatkozott. A megkérdezett hallgatók szinte egyöntetűen kevésnek tartották a napközi otthoni gyakorlatot ahhoz, hogy fel tudjanak készülni erre a tevékenységre. (1. ábra)

1. ábra: Mennyire tartja elegendőnek a napközi otthoni gyakorlat mennyiségét?
(A kategóriák a hallgatók százalékban adott válaszainak csoportosítását jelölik.)

A kevésnek tartott gyakorlat miatt 22,23%-ban úgy érzik, hogy az nem szolgálta megfelelően szakmai felkészülésüket. „Nem adott megfelelő képet arról, mi történik délután.”, „Több tapasztalat kellett volna arról, hogyan lehet jobba tenni a délutáni foglalkozásokat.”, „Csak egy részt tartottam, nem állt össze, hogyan zajlik az egész délután.”, „Nagyon kevés alkalom a lényeg megtapasztalására.”, „Nagyon kevés, nem segít hozzá, hogy megfelelően tudjam ellátni a napközis nevelőmunkát.”, „Kevés, pedig a legtöbben napközis tanítóként kezdjük pályafutásunkat.”, „Kevés ahhoz, hogy beleláthassunk, hogy néz ki egy délután.”

4) A napközis gyakorlat tartalma

A megfigyelések az egyéni gyakorlatok egy részén is a hospitálási napló számára készülnek, annak adott szempontjait töltik fel, nincs mód arra, hogy az általános szakmai tapasztalataikat (a gyerek viselkedéséről, a tanító reagálásáról, a konfliktushelyzetek kezeléséről, stb.) megoszthassák valakivel. „A hospitálási naplót be kell mutatnunk a tanítónak a „tényszerűség” ellenőrzése miatt, így semmiféle kritikai megjegyzést nem írhatunk le, kérdéseket sem fogalmazhatunk meg.” A hallgatók 28%-a tett konkrétan említést arról, hogy jobb lett volna, ha a gyakorlatokon a kezdetektől fogva többet lehettek volna a gyermekek között. „Osztályokban több időt kellett volna eltölteni a gyermekek között.”, „A megfigyelések unalmasak és feleslegesek, inkább lettem volna gyermekek között.”, „Gyerekekkel lettem volna szívesebben.”, „A kez-

detektől lehetnénk minél többet gyerek közelben, belelátva a tanító munkájába is.”, „Több tanítás, több gyerekekkel töltött idő kellett volna.”

5) Megfigyelés és az aktív tanulás aránya

A gyakorlat tartalmával kapcsolatban kiemelt problémaként a passzív és aktív részvétel arányát tartották. A különféle gyakorlatokon megfigyelőként vettek részt, ezek az alkalmak gyakran formálisak voltak. A követelményként előírt teljes jegyzőkönyvezés a megosztott figyelem és a teljesítménykényszer miatt akadályozza a szakmai tartalmakra való fókuszálást. *„Sok volt az a hospitálás, amin csak megfigyeléseket kellett végezni és jegyzőkönyvezni kellett.”* *„Az kellett írni, hogy ki mit csinál, eszembe sem jutott azon gondolkodni, hogy miért.”* *„Ijesztő látni, hogy milyen bonyolult a lecke ellenőrzése, de ha már csináljuk, sokkal kevésbé az.”*

A második alminta a másodéves hallgatók hospitálási naplójának hat feladata közül az a két feladat volt, melyben a hallgatóknak át kellett tekinteniük a két hospitálási nap során tapasztaltakat abból a szempontból, hogy az miként járult hozzá saját szakmai szocializációjukhoz:

a) „A megfigyelés tapasztalatai és későbbi szakmai munkája”

A feladat részletes magyarázata a következő volt: *„A megfigyelés tapasztalatait foglalja össze saját magára, és későbbi szakmai munkájára vonatkozóan! Mit tanult, mit szeretne később alkalmazni, milyen további megoldások merültek fel, mit csinálna másként a végzett tevékenységében, miért, stb.*

b) „Foglalkozástervezés- és vezetés, gyermekekkel való munka”

A feladat részletes magyarázata a következő volt: *„Gondolja át a foglalkozást, amelyet hallgató-társával terveztek és vezettek (tervezés, szervezés, megvalósítás, sikerek és problémák), majd az azt követő értékelési megbeszélést a tanítóval! Mit tapasztalt? Mit érzett? Mit gondolt? Milyen tapasztalatokat fogalmazott meg akkor? Milyen célokat fogalmaz(tak) meg annak érdekében, hogy sikeres tanító legyen? Hogyan befolyásolta a gyakorlat tanítói és személyes jövőképét? Milyen apró lépések segíthetnek ennek elérésében?”*

A naplók e két feladatát jelen tanulmány szempontjából a következők szerint elemeztük:

- a gyakorlat értékelése a szakmai szocializációval kapcsolatban;
- hogyan értékelték a tanítóval való új típusú együttműködést (önreflexióra épülő fejlesztő értékelés célú megbeszélés);
- saját pályával kapcsolatos reflexió.

1) A gyakorlat jelentősége

A hallgatók narratíváinak elemzésekor négy alkategória köré csoportosultak a válaszok, magas gyakoriságtól indulva: (1) aktív részvétel, a gyerekekkel való élő kapcsolat (kb. 90%); (2) saját pedagógiai képességeik kipróbálási lehetősége (kb. 75%); (3) hallgatópárral való együttműködés pozitív szerepe (kb. 75%); (4) tanítóval való közvetlen kapcsolat (65%).

A hallgatók szinte mindegyike a gyakorlat legnagyobb érdemének azt tekintette, hogy mindvégig résztvevői lehettek a folyamatoknak, nem kellett ülni és írni, a napközis tanítók az első perctől elvárták és megengedték a bevonódásukat. Ezt a folyamatot a naplók szerzőinek közel fele rendkívül izgalmasnak, sőt félelmetesnek tartotta előre, a válaszadók közel ötöde a gyakorlat előtt attól tartott, hogy nem lesz képes a gyerekekkel kommunikálni, sok lesz számára ennyi gyerek irányítása, elgondolkodtak azon, hogy – az előző félévben megfigyeltek alapján – nem lesznek képesek a gyakorlaton helyt állni. Az aktív bevonódás, a gyermekek pozitív hozzáállása legtöbbjüknek hamar oldotta a szorongását, de a gyakorlat előtt erősen aggódók zöme csak a második napra oldódott fel, illetve a gyakorlatra reflektálva érezte mégis pozitívnak a munkáját.

2) Saját pedagógiai képességek kipróbálása

Nagy örömmel fogalmazták meg az aktív tanulás és a napi rutinmunkába való bevonódás lehetőségét – annak ellenére, hogy nagyobb kihívásnak élték meg. Többségüknek korábban egyáltalán nem, vagy csak néhány gyermekkel volt személyes kapcsolata. Többen jelezték, hogy a pályaválasztáskor igazából nem tudták, hogy mire vállalkoztak, és a megfigyelések során inkább az tudatosult bennünk, hogy erre ők képtelenek lennének és a sok elméleti tudás is azt erősítette, hogy a feladat és felelősség túl nagy lesz számukra, az alacsony fizetés mellé nem biztos, hogy ezt a pályát kellene választaniuk, de most el tudnák képzelni magukat e szerepkörben.

A naplók alapján állíthatjuk, hogy kiemelten pozitív hatású volt a foglalkozástervezés és tartás utáni önreflexióra épülő megbeszélés. Ez alkalommal a hallgató-párok elemezték saját bevonódási tapasztalataikat (1. nap) és a foglalkozástervezés és foglalkozástartás problémakörét. A tanítók a megbeszélés során a hallgatók pedagógiai képességeire, azok fejlesztési lehetőségeire reflektáltak, illetve segítettek fejlődési célokat megfogalmazni. Ezeket a hallgatók többsége pozitívan értékelte, a későbbiekben tovább gondolta.

3) A hallgatópárral való együttműködés

Ebben a kérdéscsoportban csak 135 hallgatói naplót vehettünk figyelembe (2018/2019-es évfolyam), ugyanis ez évben változtattuk a gyakorlatot e szempontból. Ennek egyrészt praktikus oka volt – a gyermekek idejével való gazdálkodás, másrészt a portugál tanárképzés bevált gyakorlatának kipróbálása. Bár ott egész évre alakulnak a hallgatópárok, ezt mi nem tudtuk biztosítani, de ehhez a gyakorlathoz igen. A hallgatók számos szempontból utaltak ennek pozitív hatására a kölcsönös tudásmegosztástól a lelki biztonságérzeten keresztül a társértékelésig.

4) A tanítóval való kapcsolat

A gyakorlatra reflektálva a hallgatók kiemelték a mentortanítókkal való személyes kapcsolat jelentőségét, akik bevonták őket a munkába, beszélgettek velük, megosztották tapasztalataikat. Az ezt megelőző gyakorlaton ilyen jellegű kapcsolatra nem volt mód, így legtöbbször most beszélgettek tanítójelölt hallgatóként pedagógussal munkájukról. A hallgatók fele kiemelte, hogy ez a két nap fordulatot jelentett a pálya-értékelésükben, másként látják a lehetőségeiket, különösen a tanórán kívüli nevelői szerep jelentőségét, illetve saját lehetséges jövőjüket. A résztvevő hallgatók 40% jelezte, hogy olyan tanítói példát látott a nevelésre, a tanár-diák kapcsolatra, ami megerősítette abban a hitében, hogy érdemes ennyit küzdenie a diplomájáért. Bár nem tartozott a kérdéshez, sokan elgondolkodtak a szükséges pedagógiai képességekről, amelyekre nem kerül elég hangsúly és lehetőség a képzésben, pl. konfliktuskezelés, figyelem fenntartása, motiváció a jegyek nélküli szabályozásban, illetve azok a speciális nevelési és tanítási módszerek, amik eredményessé teszik a nevelőmunkát, mint a napi rutinok, kapcsolatkezelés, közösségépítés, kerettörténetek, fejlesztő értékelés.

ÖSSZEGZÉS

A pedagógiai gyakorlattal és a pedagógusok gyakorlati képzésével is foglalkozó pedagógusokként, egyetemi oktatókként évek óta figyelemmel követjük hallgatónk pályaszocializációjának változásait, a tanórán kívüli nevelőmunka kihívásait, [15] a hallgatók ebben való részvételét, valamint a különböző netgenerációk többféle iskolai szerepben való viselkedésének változásait. Jelen tanulmányunk legtágabb értelmezésben a pedagóguskutatások, ezen belül a felsőoktatás-kutatás, a pedagógusképzés, illetve a pályaszocializáció-kutatások körébe tartozik. Szűkebb értelmezésében a tanítóképzés egy részterületére koncentrál, a tanítási gyakorlat eredményességére a hallgatói pályaszocializáció, ezen belül a szocializáció és a lemorzsolódás kapcsolódására egy speciális, a közoktatásban igen jelentős gondot okozó területen, az egész napos foglalkoztatás tanórán kívüli nevelési területén, amelyet Magyarországon tradicionálisan napközi otthoni nevelésként azonosít a szakma. Tanulmányunk elméleti háttérének bemutatásakor felvázoltuk azokat a nemzetközi tendenciákat, amelyek indokoltá teszik a téma kutatását, majd kiemeltünk néhány olyan kutatási eredményt, ami megalapozta gondolkodásunkat.

A két eltérő napközi otthonos gyakorlati képzésben résztvevő hallgatókra vonatkozó kvalitatív kutatásunk eredményei alapján az első almintában vizsgált hallgatók véleménye a hospitálásokon végzett jegyzőkönyvek, megfigyelések és egyéb feladatok készítéséről meglehetősen negatív. A megfigyelést passzivitást igénylő, unalmas és felesleges feladatnak látják. A második almintában vizsgált hallgatók véleménye alapján megállapítható, hogy a gyermekekkel való együttlét erősíti a szakmai elhivatottságot, a "helyemen vagyok" érzését, melyek csökkentik a lemorzsolódás veszélyét. A szabadabb, kötetlenebb együttlét a tanulókkal alkalmasabb helyzetet teremt a korosztály megismerésére, a konfliktushelyzetek kezelésére, a gyermekekkel való pedagógiai kommunikáció megismerésére, kialakítására, gyakorlására. A napközi otthonban eltöltött szakmai gyakorlati idő rövid voltára vonatkozó megállapítások az ELTE BTK 2014/2015-ös hivatkozott kutatásának egyik eredményével teljes mértékben egyezik. „*A tanítás iskolai világával való konkrét ismerkedésre, az önreflexió elsajátítására, a szakmai tudásmozaikok egységes képpé szervezésére, azoknak a pedagógiai képességeknek optimális szintű kifejlesztésére, amelyre a hallgatónak a hétköznapiokban és a pedagógus életpálya modell által meghatározott lépcsőfokokon való előre haladáshoz szüksége lenne, nincs (elég) idő.*” [16]

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] OECD (sz. n., 1998): Education at a Glance. (Teachers for Tomorrow's School). Education Policy Analyses. OECD, Paris.
- [2] Csapó Benő (1992): Kognitív pedagógia. Közoktatási Kutatások. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- [3] McKinsey & Company (2007): Mi áll a világ legsikeresebb iskolai rendszerei teljesítményének háttérében? <http://www.scribd.com/doc/48453788/McKinsey-jelentes-2007>
- [4] Hercz Mária 2012. A pedagógusok gondolkodásának átalakulása: mítosz vagy valóság? In: Buda A. - Kiss E. (szerk): Interdiszciplináris pedagógia és a felsőoktatás alakváltozásai. Debreceni Egyetem Neveléstudományok Intézete. Debrecen, 2012., 305-314.o.
- [5] Az OECD nemzetközi oktatási és tanulási felmérésének eredményei (Teaching and Learning International Survey, TALIS). <http://observatory.org.hu/az-oecd-nemzetkozi-oktatasi-es-tanulasi-felmeresenek-eredmenyei-teaching-and-learning-international-survey-talis/> 2014-12-01 Letöltés: 2014. július 12.
- [6] Hercz Mária PhD (2017): Hallgató-központú pedagógiai értékelési alternatívák. Habilitációs értekezés (kézirat). ELTE BTK, Budapest

- [7] Hercz Mária-Koltói Lilla-Pap-Szigeti Róbert (2013): Hallgatói kompetenciaértékelés és modellkutatás, Felsőoktatási Műhely
- [8] Pálincás-Purgel Zsuzsa (2017): Hasít a Dunaújvárosi Egyetem Hasít Programja <http://tantrend.hu/hir/hasit-dunaujvarosi-egyetem-hasit-programja>
- [9] Pusztai Gabriella-Szigeti Fruzsina (szerk.) (2018): Lemorzsolódás és perzisztencia a felsőoktatásban, Oktatáskutatás a 21. században 6., ISBN 978-963-318-754-8
- [10] Major Éva-Veszelszki Ágnes (szerk.) (2015): A tanárrá válás és a tanárság kutatása, ELTE, Budapest, ISBN 978-963-284-664-4
- [11] Falus Iván (2001): Pedagógus mesterség – pedagógiai tudás. In: Iskolakultúra. XI. 2. sz. 21-28.
- [12] John Biggs (2002): Aligning the curriculum to promote good learning, Constructive Alignment in Action: Imaginative Curriculum Symposium, Monday 4th November 2002 <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:1XgR6Vn3gxMJ:https://www.qub.ac.uk/directorates/AcademicStudentAffairs/CentreforEducationalDevelopment/FilestoreDONOTDELETE/Filetoupload,210764,en.doc+&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu>
- [13] Hercz Mária (2015): Pedagógus hallgatók pályaszocializációjának alakulása a tanítási gyakorlatokon https://www.academia.edu/25554018/Hercz_M%C3%A1ria_2015_Pedag%C3%B3gus_hallgat%C3%B3k_p%C3%A1lyaszocializ%C3%A1ci%C3%B3j%C3%A1nak_alakul%C3%A1sa_a_tan%C3%ADt%C3%A1si_gyakorlatokon
- [14] Goulding, C. – Saren, M. (2010): Immersion, emergence and reflexivity: grounded theory and aesthetic consumption. International Journal of Culture, tourism and hospitality Research <https://doi.org/10.1108/17506181011024779>
- [15] Kanczné Nagy Katalin (2013): Az egész napos iskolai foglalkoztatás pedagógiai hasznosságának vizsgálata a pedagógusok véleményének tükrében Komárom-Esztergom, Fejér, Veszprém, Zala és Tolna megye általános iskoláiban, Gyermeknevelés, Online-folyóirat, 37-63. ISSN 2063-9945
- [16] Hercz Mária (2015): Pedagógus hallgatók pályaszocializációjának alakulása a tanítási gyakorlatokon